XIII Konferencja Diagnostyki Edukacyjnej
Uczenie się i egzamin w oczach uczniów.
Łomża, 5 - 7.10.2007

Czesław Jarosz
Okręgowa Komisja Egzaminacyjna w Łomży

Znaczenie psychospołecznego kontekstu wyników sprawdzianu uczniów z lekką niepełnosprawnością umysłową w świadomości nauczycieli szkół specjalnych i ogólnodostępnych

Wstęp

J. Nuttin w swojej relacyjnej teorii osobowości o strukturze „Ja" i „Świat" odnosi się do kwestii wzajemnego oddziaływania między człowiekiem a światem, oddziaływania tworzącego gęstą sieć stosunków, w ramach których funkcjonuje osobowość. „Ja" jest rozumiane przez Nuttina jako ogół czynności, które są charakterystyczne, i które składają się na zachowania człowieka. Do tych czynności zalicza się także potencjalne możliwości psychiczne jednostki (Nuttin 1968). Przedmiotem wewnętrznym jednostki jest świat, który dzięki swojej aktywności wyzwala percepcję, stanowi treść naszego życia psychicznego. Świat dzięki zawartym w nim przedmiotom i ludziom powoduje ze strony człowieka „otwarcie na ten świat", zwrócenie uwagi na inne jednostki, które jakby wchodzą do naszej psychiki, tworząc jej wnętrze, integralną część osobowości. Świat może być rozpatrywany jako fizyczny, przedmiotowy i społeczny, obejmujący ludzi i przedmioty oraz tzw. świat „osobisty". Świat przedmiotowy, jako miejsce wzajemnych spotkań osób, posiada przez to charakter „publiczny". Ten sam przedmiot czy osoba będąca „moim" prywatnym bogactwem może stać się przedmiotem innej osoby i przez to „mój" świat osobisty staje się bardziej zrozumiały dla innych. Taka sytuacja powoduje, że ludzie, którzy żyją w podobnym otoczeniu czy to podmiotowym, czy społecznym będą mieli podobną treść życia psychicznego, będą czuli się ze sobą bardziej związani, będą się lepiej rozumieli niż ludzie żyjący w odmiennych warunkach. Podobieństwo to nie przeszkadza każdej jednostce żyjącej w takich samych warunkach być inną, inaczej reagować na podobne bodźce wyzwalane ze strony ich otoczenia. Rozszerzanie się kontaktu ze światem powoduje

jednocześnie rozszerzenie się sieci wzajemnych interakcji a więc rozwój osobowości. Jeśli natomiast ten oczywisty, dynamiczny a jednocześnie stały związek między człowiekiem a jego otoczeniem zostaje zakłócony czy wręcz przerwany, to możemy się spodziewać wystąpienia szeregu skutków obejmujących swoim zakresem rozwój tendencji neurotycznych, lękowych, agresywnych, a w rezultacie prowadzących do zmiany obrazu siebie, do obniżenia poczucia sensu życia, do nerwic a nawet psychoz.

Specyficznym składnikiem relacji „Ja – Świat" jest środowisko rozumiane jako „względnie trwały układ elementów otoczenia człowieka ważnych dla jego życia i zachowania się" (Tomaszewski 1978). Szczególnie otoczenie społeczne (świat społeczny) i nierozerwalnie z tym związane kwestie przyczynowości społecznej (Forsterling 2005) czy percepcji społecznej, a w efekcie rozumienie innych ludzi (Aronson 1997, 200) stanowią istotne czynniki warunkujące funkcjonowanie jednostki w społecznym otoczeniu.

Percepcja społeczna jest złożonym procesem polegającym nie tylko na odzwierciedlaniu cech, obserwowaniu zachowań innych ludzi, ale także na interpretowaniu, selekcji, przetwarzaniu, na integrowaniu informacji o obiekcie percepcji. Owo spostrzeganie społeczne wpływa na tworzenie się obrazu otoczenia odbieranego przez jednostkę, a w konsekwencji na opinie, poglądy i sądy jednostki o tym środowisku. Ma wpływ również na tworzenie się opinii o sobie samym, wpływ na tworzenie się obrazu samego siebie. Podmiot postrzegania w procesie spostrzegania społecznego odbiera informacje opisowe, czyli deskryptywne, mówiące o właściwościach spostrzeganego obiektu niezależnie od stosunku emocjonalnego spostrzegającego podmiotu oraz informacje o wartości, afektywne, emocjonalne. Informacje afektywne i opisowe docierające do jednostki z otoczenia społecznego uzupełniają się, a im wyższy poziom rozwoju ontogenetycznego podmiotu spostrzegającego, tym większa ilość odbieranych i przetwarzanych informacji emocjonalnych (Lewicka 2002). Proces spostrzegania społecznego powiązany jest ściśle z procesem oceniania, który może mieć dwojaki przebieg zdominowany przez reakcje poznawcze (ocenianie aposteriori) oraz afektywne (ocenianie apriori) (Wojciszke 1991).

Przedstawione informacje podkreślają niezwykle istotną rolę spostrzegania społecznego w kształtowaniu się u jednostki obrazu siebie i otoczenia w zależności od rodzaju i liczby elementów wartościujących. Szczególnego znaczenia nabiera powyższe zagadnienie w stosunku do osób z niepełnosprawnością umysłową, ponieważ jako społeczeństwo, przywykliśmy do ich typowego spostrzegania przez pryzmat braków i zaburzeń. Tę sytuację potwierdzają wyniki innych badań autora, w których zastosowano Test przymiotników ACL H.G.Gougha i A.B.Heilbruna. Test składa się z 300 przymiotników używanych zwykle do opisu ludzkich cech i zachowań.

Zadaniem badanego jest wybranie tych, które najlepiej go charakteryzują, czyli tych, które odpowiadają na pytanie, „jaki jestem" (tzw. „ja" realne). Odpowiednio modyfikowana instrukcja pozwala na poznanie, w jakich kategoriach ludzie postrzegają interesujący nas przedmiot czy rzeczywistość np. „uczeń z upośledzeniem umysłowym jest...". Z 80 badanych osób (40 nauczycieli szkół specjalnych oraz 40 ze szkół masowych), po 30 osób w każdej grupie wybrało minimum 21 przymiotników do opisu ucznia z niepełnosprawnością umysłową w stopniu lekkim, co pozwoliło na wykreślenie średnich profili dla obu grup badanych (Wykres 1.).

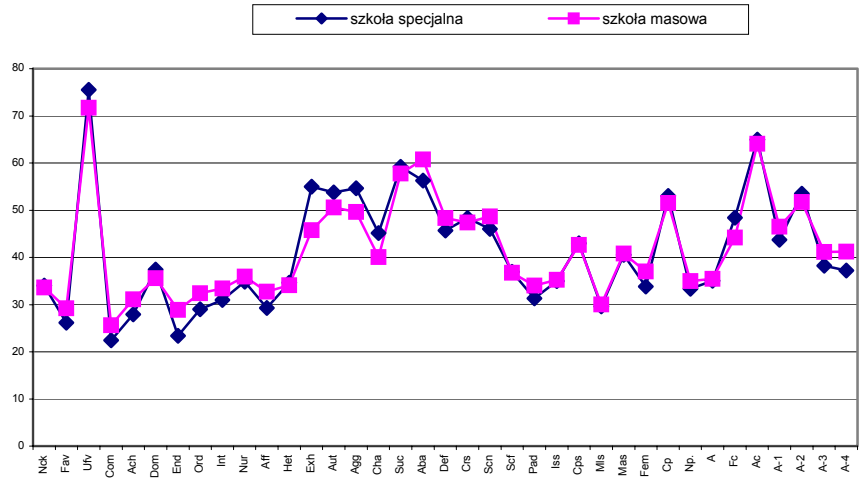

Wykres 1. Średnie profile uzyskane dla obu badanych grup w wersji „uczeń z upośledzeniem umysłowym jest" testu ACL

Uzyskane wyniki badań są dość zaskakujące. Nie obserwuje się istotnych różnic w profilach dla poszczególnych grup. Analiza średnich profili przedstawionych na powyższym wykresie pozwala na stwierdzenie, że dla opisu ucznia z niepełnosprawnością intelektualną wybrano dużą liczbę określeń negatywnych (skala Ufv) oraz mało określeń pozytywnych. Jest on spostrzegany zarówno przez nauczycieli szkół specjalnych jak i masowych jako zmienny, zawzięty, łatwo ulegający agresji, obrażający się, pesymistyczny w widzeniu przyszłości. W opinii badanych jest mało typowy, ambiwalentny do innych, uporczywie zwracający na siebie uwagę, mało rozumiejący innych, z wąskim zakresem zainteresowań, obronnie nastawiony do ludzi i z trudnościami w przystosowaniu się do wymogów, jakie niesie z sobą codzienne życie. Nie czuje się wystarczająco mocny, aby zmagać się ze stresami i kryzysami, patrzący z niepokojem na kontakty

międzyludzkie. Brakuje mu niezależności i łatwo ulega dezorganizacji pod wpływem stresu i traumy.

Wydaje się, że skupiając się na możliwościach intelektualnych tych uczniów, zapominamy, że w odpowiednich warunkach potrafią w wielu zakresach funkcjonować na poziomie porównywalnym z rówieśnikami w normie intelektualnej. Jest to o tyle ważne, że kształcenie dzieci o obniżonej sprawności intelektualnej uwzględnia przede wszystkim podnoszenie ich poziomu uspołecznienia, który ujawnia się w tym, na ile jednostka potrafi i chce dostosować się do zwyczajów, nawyków, standardów zachowania przyjmowanych przez społeczeństwo, w którym żyje, jest zdolna czynić to niezależnie, tzn. bez kierowania i nadzoru, i konstruktywnie partycypować w zdarzeniach i przedsięwzięciach swej społeczności.

Projektując indywidualnie zróżnicowany proces nauczania i uczenia się, należy bazować na wsparciu psychosocjalnym uwzględniającym działania środowiska rodzinnego, społeczeństwa i otoczenia fizycznego (Maciarz 1985).

Włączenie się osób z niepełnosprawnością umysłową w nurt życia społecznego i uniezależnienie się od otoczenia w czynnościach życia społecznego uzależnione jest od procesu nabywania przez jednostki upośledzone sprawności fizycznych, psychicznych, społecznych i zawodowych (Lindyberg, Jurkowski 1996). Luckasson, formułując podstawowe założenia indywidualnie dobranych programów wsparcia osób z upośledzeniem umysłowym, podkreśla niezwykle istotną rolę kontekstu kulturowego, etnicznego, lingwistycznego i ekonomicznego jako wyznacznika skuteczności tych programów (Luckasson 1992) i postuluje, aby wykorzystywać różne projekty badawcze, które pozwolą określić osobowe i środowiskowe czynniki decydujące o osiągnięciach rozwojowych osób z upośledzeniem umysłowym.

W świetle zaprezentowanych powyżej poglądów jawi się pytanie badawcze o znaczenie psychospołecznego kontekstu wyników sprawdzianu uczniów z lekką niepełnosprawnością umysłową w świadomości nauczycieli szkół specjalnych i ogólnodostępnych.

Badany problem

Podstawowym celem badań było określenie związku pomiędzy: warunkami materialnymi rodzin ww. uczniów, wykształceniem ich rodziców, poziomem rozwoju intelektualnego ww. uczniów, liczbą lat opóźnienia w nauce, stażem pracy badanych nauczycieli, deklarowanym przez nauczycieli stopniem znajomości możliwości edukacyjnych uczniów

a ocenami nauczycieli szkół „masowych” i specjalnych w zakresie aktualnych, potencjalnych i realnych możliwości uczniów z lekką niepełnosprawnością intelektualną w zakresie poziomu opanowania umiejętności określanych standardami wymagań egzaminacyjnych.

Badania własne

Badania przeprowadzono w latach 2003, 2004 i 2005, korzystając z wyników uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim na poziomie sprawdzianu w szóstej klasie szkoły podstawowej oraz wyników ankiety opracowanej na bazie standardów wymagań egzaminacyjnych dla uczniów szkoły podstawowej.

Badaniami objęto grupę 133 nauczycieli uczących dzieci klas szóstych szkoły podstawowej oraz grupę 100 uczniów z niepełnosprawnością umysłową w stopniu lekkim uczęszczających do szkół ogólnodostępnych oraz 100 uczniów uczęszczających do szkół specjalnych.

Najbardziej liczną grupę stanowili uczniowie z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim, następnie uczniowie z upośledzeniem w stopniu umiarkowanym oraz uczniowie funkcjonujący na poziomie dolnej granicy normy.

Ze względu na liczbę lat opóźnienia w nauce w grupie uczniów ze szkół „masowych” oraz specjalnych uwidoczniło się znaczne zróżnicowanie. Wśród uczniów ze szkół „masowych” około 80% stanowili uczniowie z rocznym bądź dwuletnim opóźnieniem w nauce. Trzyletnie opóźnienie dotyczyło 15% uczniów. Natomiast w szkołach specjalnych prawie 70% to uczniowie z dwu i trzyletnim opóźnieniem w nauce, a 11% uczniów posiadało opóźnienie w nauce od 4 do6 lat.

W następnej kolejności dokonano określenia warunków materialnych rodzin uczniów z upośledzeniem umysłowym. Zastosowano klasyfikację warunków materialnych na „złe” „dobre” i „bardzo dobre”. Wydaje się, że mimo subiektywnego charakteru tej klasyfikacji opis statusu materialnego rodziny oparty na tradycyjnym rozumienia tych terminów w środowisku jest bliski rzeczywistości.

Uczniowie ze szkół „masowych” prawie w 50% pochodzili ze środowisk charakteryzujących się złymi warunkami materialnymi i w 50% dobrymi warunkami materialnymi. Natomiast uczniowie ze szkół specjalnych w większości (prawie 70%) wywodzili się ze środowisk o złych warunkach materialnych.

Większość rodziców to osoby z wykształceniem podstawowym i zawodowym. Rodzice uczniów ze szkół „masowych” w większym stopniu

legitymowali się wykształceniem średnim i wyższym niż rodzice uczniów ze szkół specjalnych.

Nauczyciele wypełniający ankietę wypowiadali się także na temat swojego wykształcenia i kwalifikacji do pracy z uczniami z lekką niepełnosprawnością umysłową, stażu pracy oraz stopnia znajomości danego ucznia pod kątem jego możliwości edukacyjnych (aktualnych i potencjalnych).

Nauczyciele szkół ogólnodostępnych posiadali wykształcenie wyższe pedagogiczne jednak bez przygotowania do pracy z uczniami z lekką niepełnosprawnością umysłową.

Większość (prawie 90%) nauczycieli szkół ogólnodostępnych legitymowało się krótkim, maksymalnie 5- letnim stażem pracy. Nauczyciele szkół specjalnych posiadali wykształcenie wyższe pedagogiczne z przygotowaniem do pracy z uczniami z lekką niepełnosprawnością umysłową (oligofrenopedagogika). Nauczyciele szkół specjalnych okazali się grupą o dłuższym stażu pracy. Połowa z nich (53%) posiadała do 5 lat stażu pracy, ale pozostali (47%) przepracowali w szkolnictwie od 6 do 21 lat. Określanie stopnia znajomości możliwości ucznia następowało na podstawie zaznaczenia odpowiedniego punktu na pięciostopniowej skali, gdzie 1 oznaczała, że nauczyciel nie zna ucznia w zakresie jego możliwości edukacyjnych, a 5, że zna bardzo dobrze możliwości edukacyjne danego ucznia. Nauczyciele szkół masowych deklarowali większą wiedzę na temat możliwości edukacyjnych uczniów z lekkim upośledzeniem umysłowym niż nauczyciele szkół specjalnych. Określali oni poziom znajomości możliwości uczniów, od średniego do bardzo dobrego stopnia, w stosunku do 95% uczniów, podczas gdy nauczyciele szkół specjalnych w stosunku do 82% uczniów. Na uwagę zasługuje fakt, iż nauczyciele szkół specjalnych w stosunku do 18% uczniów stwierdzili, że znają możliwości tych uczniów w niewielkim stopniu, natomiast nauczyciele szkół masowych podobnego stwierdzenia użyli tylko w stosunku do 5% uczniów.

Analiza wyników badań

Do analizy statystycznej wykorzystano współczynnik korelacji nieparametrycznej tzw. *Tau Kendalla*. W dalszej części opracowania przedstawiono wyniki badania związku między

- warunkami materialnymi rodziny,
- wykształceniem rodziców,
- poziomem rozwoju umysłowego uczniów,
- liczbą lat opóźnienia w nauce,

– stażem pracy w szkolnictwie specjalnym,
– stopniem znajomości możliwości edukacyjnych uczniów,

a deklaracjami nauczycieli szkół ogólnodostępnych (masowych) i specjalnych dotyczącymi możliwości aktualnych i potencjalnych oraz wyników rzeczywiście osiągniętych na sprawdzianie w szóstej klasie szkoły podstawowej w zakresie spełniania standardów wymagań egzaminacyjnych uczniów z lekką niepełnosprawnością umysłową.

Tab. 1. Warunki materialne rodziny a deklaracje nauczycieli szkół „masowych" (SM) oraz specjalnych (SS) dotyczące możliwości aktualnych, potencjalnych i realnych uczniów z niepełnosprawnością umysłową w stopniu lekkim

	Obszar	Możliwości aktualne		Możliwości potencjalne		Wyniki sprawdzianu	
		SM	SS	SM	SS	SM	SS
Warunki materialne	czytanie	n.i.	n.i.	n.i.	n.i.	n.i.	n.i.
	pisanie	n.i.	n.i.	n.i.	n.i.	n.i.	n.i.
	rozumowanie	n.i.	n.i.	n.i.	n.i.	n.i.	-0,13 p 0,04
	korzystanie z informacji	0,16 p 0,01	n.i.	n.i.	0,18 p 0,007	n.i.	n.i.
	wykorzystywanie wiedzy w praktyce	0,14 p 0,02	n.i.	n.i.	n.i.	n.i.	n.i.

Związek między warunkami materialnymi rodziny a deklaracjami nauczycieli szkół masowych oraz specjalnych jest w zasadzie niewielki i uwidacznia się na istotnym poziomie tylko w następujących zakresach:

– im lepsze warunki materialne rodziny, tym nauczyciele szkół masowych skłonni byli wyżej oceniać **aktualne** możliwości uczniów z upośledzeniem umysłowym w obszarze ***korzystanie z informacji*** oraz ***wykorzystywanie wiedzy w praktyce,***
– im lepsze warunki materialne rodziny, tym nauczyciele szkół specjalnych skłonni byli wyżej oceniać **potencjalne** możliwości uczniów z upośledzeniem umysłowym w obszarze ***korzystanie z informacji***.

Analizując rzeczywiste wyniki uzyskane przez uczniów z lekką niepełnosprawnością umysłową na sprawdzianie w klasie szóstej szkoły podstawowej, stwierdzono istotny ujemny związek między poziomem

warunków materialnych rodziny a wynikami uczniów ze szkół specjalnych (im lepsze warunki materialne, tym niższe wyniki w obszarze ***rozumowanie***).

Brak istotnych zależności między poziomem warunków materialnych rodziny a wynikami uczniów ze szkół ogólnodostępnych.

Tab. 2. Wykształcenie rodziców a deklaracje nauczycieli szkół „masowych" (SM) oraz specjalnych (SS) dotyczące możliwości aktualnych, potencjalnych i realnych uczniów z niepełnosprawnością umysłową w stopniu lekkim

	Obszar	Możliwości aktualne		Możliwości potencjalne		Wyniki sprawdzianu	
		SM	SS	SM	SS	SM	SS
Wykształcenie ojca	czytanie	n.i.	n.i.	n.i.	0,14 p 0,03	n.i.	n.i.
	pisanie	n.i.	0,15 p 0,02	n.i.	0,22 p 0,001	n.i.	0,22 p 0,001
	rozumowanie	n.i.	0,18 p 0,009	n.i.	0,16 p 0,01	n.i.	n.i.
	korzystanie z informacji	n.i.	0,22 p 0,001	n.i.	n.i.	n.i.	n.i.
	wykorzystywanie wiedzy w praktyce	n.i.	0,15 p 0,02	n.i.	0,20 p 0,003	n.i.	n.i.

	Obszar	Możliwości aktualne		Możliwości potencjalne		Wyniki sprawdzianu	
		SM	SS	SM	SS	SM	SS
Wykształcenie matki	czytanie	n.i.	0,17 p 0,01	n.i.	0,15 p 0,02	n.i.	n.i.
	pisanie	n.i.	0,16 p 0,02	n.i.	0,15 p 0,03	n.i.	0,17 p 0,01
	rozumowanie	n.i.	n.i.	n.i.	n.i.	n.i.	n.i.
	korzystanie z informacji	n.i.	0,24 p 0,000	n.i.	0,23 p 0,001	n.i.	n.i.
	wykorzystywanie wiedzy w praktyce	n.i.	n.i.	n.i.	0,14 p 0,04	n.i.	n.i.

Analizując związki między zmienną-wykształcenie rodziców (ojciec, matka) a zmienną-deklaracje nauczycieli szkół masowych i specjalnych na temat możliwości aktualnych oraz potencjalnych uczniów z lekką niepełnosprawnością intelektualną, stwierdzono interesującą tendencję.

Otóż istotne związki dostrzeżono tylko między poziomem wykształcenia rodziców (ojciec, matka) a deklaracjami nauczycieli szkół specjalnych dotyczącymi możliwości aktualnych oraz potencjalnych uczniów z lekką niepełnosprawnością intelektualną (im wyższy poziom wykształcenia rodziców uczniów szkół specjalnych, tym nauczyciele szkół specjalnych gotowi byli wyżej oceniać możliwości tych uczniów w większości obszarów.

Korelacja między poziomem wykształcenia rodziców a rzeczywistymi wynikami uczniów szkół specjalnych na sprawdzianie potwierdziła się tylko w obszarze ***pisanie***.

Nie stwierdzono natomiast istotnego związku między poziomem wykształceni rodziców (ojciec, matka) a deklaracjami nauczycieli szkół masowych.

Tab. 3. Poziom rozwoju umysłowego uczniów a deklaracje nauczycieli szkół „masowych" (SM) oraz specjalnych (SS)

	Obszar	Możliwości aktualne		Możliwości potencjalne		Wyniki sprawdzianu	
		SM	SS	SM	SS	SM	SS
IQ	czytanie	n.i.	0,18 p 0,007	0,19 p 0,002	0,19 p 0,004	0,16 p 0,01	0,18 p 0,007
	pisanie	n.i.	n.i.	0,16 p 0,009	n.i.	0,14 p 0,02	n.i.
	rozumowanie	n.i.	0,22 p 0,001	0,15 p 0,01	0,25 p 0,000	n.i.	n.i.
	korzystanie z informacji	n.i.	n.i.	n.i.	0,25 p 0,000	n.i.	n.i.
	wykorzystywanie wiedzy w praktyce	0,12 p 0,05	0,23 p 0,001	0,13 p 0,03	0,29 p 0,000	n.i.	0,30 p 0,000

W przeprowadzonych badaniach stwierdzono, że:

– im wyższy poziom rozwoju umysłowego uczniów, tym nauczyciele ze szkół masowych skłonni byli wyżej oceniać ich możliwości

aktualnie prezentowane w zakresie obszaru ***wykorzystywanie wiedzy w praktyce,*** natomiast nauczyciele szkół specjalnych wyżej oceniali możliwości aktualne dodatkowo w obszarach ***czytanie*** oraz ***rozumowanie,***

– im wyższy poziom rozwoju umysłowego uczniów, tym nauczyciele ze szkół masowych skłonni byli wyżej oceniać ich możliwości potencjalne w zakresie obszarów: ***czytanie, pisanie, rozumowanie*** i ***wykorzystywanie wiedzy w praktyce,*** natomiast nauczyciele szkół specjalnych wyżej oceniali możliwości potencjalne w obszarach: ***czytanie, rozumowanie, korzystanie z informacji*** i ***wykorzystywanie wiedzy w praktyce***.

W praktyce potwierdzony został związek między poziomem rozwoju intelektualnego a rzeczywistymi wynikami uczniów szkół ogólnodostępnych w zakresie ***czytania*** oraz ***pisania*** natomiast wśród uczniów szkół specjalnych w zakresie ***czytania*** oraz ***wykorzystywania wiedzy w praktyce***.

Tab. 4. Liczba lat opóźnienia w nauce a deklaracje nauczycieli szkół „masowych" (SM) oraz specjalnych (SS)

Liczba lat opóźnienia w nauce	Obszar	Możliwości aktualne		Możliwości potencjalne		Wyniki sprawdzianu	
		SM	SS	SM	SS	SM	SS
	czytanie	n.i.	n.i.	n.i.	n.i.	-0,14 p 0,02	n.i.
	pisanie	n.i.	n.i.	n.i.	n.i.	n.i.	n.i.
	rozumowanie	n.i.	0,16 p 0,01	n.i.	0,21 p 0,002	n.i.	n.i.
	korzystanie z informacji	-0,13 p 0,03	n.i.	n.i.	n.i.	n.i.	n.i.
	wykorzystywanie wiedzy w praktyce	n.i.	n.i.	n.i.	0,16 p 0,02	n.i.	n.i.

Analizując związek między zmiennymi, lata opóźnienia w nauce a deklaracje nauczycieli szkół masowych i specjalnych, mamy do czynienia z niewielką liczbą istotnych korelacji.

W zakresie deklaracji dotyczących możliwości uczniów prezentowanych **aktualnie**:

– im więcej lat opóźnienia w nauce, tym niżej określane były aktualne możliwości uczniów z upośledzeniem umysłowym ze szkół masowych w obszarze ***korzystanie z informacji***,

– im więcej lat opóźnienia w nauce, tym wyżej oceniane były aktualne możliwości uczniów z upośledzeniem umysłowym ze szkół specjalnych w obszarze ***rozumowanie***.

W zakresie deklaracji dotyczących **potencjalnych** możliwości uczniów:

– nie stwierdzono istotnych zależności między liczbą lat opóźnienia w nauce a deklaracjami nauczycieli szkół masowych,
– stwierdzono natomiast istotne dodatnie zależności między liczbą lat opóźnienia w nauce a deklaracjami nauczycieli szkół specjalnych w obszarze ***rozumowanie*** oraz ***wykorzystywanie wiedzy w praktyce***.

W praktyce, tylko w zakresie obszaru ***czytanie,*** zanotowano istotną ujemną korelacją między liczbą lat opóźnienia w nauce a rzeczywistymi wynikami uczniów szkół masowych na sprawdzianie (im więcej lat opóźnienia w nauce, tym niższe wyniki w obszarze ***czytanie***).

Nie potwierdzono istotnego związku między zmiennymi w szkołach specjalnych.

Tab. 5. Staż pracy a deklaracje nauczycieli szkół „masowych" (SM) oraz specjalnych (SS) dotyczące możliwości aktualnych, potencjalnych i realnych uczniów z niepełnosprawnością umysłową w stopniu lekkim

	Obszar	Możliwości aktualne		Możliwości potencjalne		Wyniki sprawdzianu	
		SM	SS	SM	SS	SM	SS
Staż pracy	czytanie	-0,13 p 0,04	0,14 p 0,03	-0,14 p 0,02	n.i.	n.i.	n.i.
	pisanie	n.i.	n.i.	-0,15 p 0,01	n.i.	n.i.	n.i.
	rozumowanie	n.i.	0,22 p 0,001	n.i.	n.i.	n.i.	n.i.
	korzystanie z informacji	n.i.	0,23 p 0,001	-0,14 p 0,03	n.i.	n.i.	n.i.
	wykorzystywanie wiedzy w praktyce	n.i.	0,23 p 0,001	n.i.	0,15 p 0,02	n.i.	n.i.

Badając związek między stażem pracy a deklaracjami nauczycieli i rzeczywistymi wynikami uzyskanymi w trakcie egzaminu zewnętrznego (sprawdzianu), stwierdzono, że

– im dłuższy staż pracy, tym nauczyciele szkół masowych deklarują niższy poziom umiejętności aktualnych (***czytanie***) i potencjalnych

(***czytanie, rozumowanie, korzystanie z informacji***) uczniów z lekką niepełnosprawnością umysłową,

– im dłuższy staż pracy, tym nauczyciele szkół specjalnych deklarują także wyższy poziom umiejętności aktualnych (***czytanie, rozumowanie, korzystanie z informacji, wykorzystywanie wiedzy w praktyce***) i potencjalnych (***wykorzystywanie wiedzy w praktyce***) uczniów z lekką niepełnosprawnością umysłową.

Nie potwierdzono statystycznie istotnych zależności między stażem pracy a wynikami na sprawdzianie zewnętrznym w szóstej klasie szkoły podstawowej.

Tab. 6. Poziom znajomości możliwości edukacyjnych uczniów a deklaracje nauczycieli szkół „masowych" (SM) oraz specjalnych (SS) dotyczące możliwości aktualnych, potencjalnych i realnych uczniów z niepełnosprawnością umysłową w stopniu lekkim

Znajomość możliwości edukacyjnych uczniów	Obszar	Możliwości aktualne		Możliwości potencjalne		Wyniki sprawdzianu	
		SM	SS	SM	SS	SM	SS
	czytanie	-0,18 p 0,003	n.i.	-0,23 p 0,000	n.i.	n.i.	n.i.
	pisanie	n.i.	n.i.	n.i.	n.i.	n.i.	n.i.
	rozumowanie	-0,21 p 0,001	n.i.	-0,22 p 0,001	n.i.	n.i.	n.i.
	korzystanie z informacji	n.i.	n.i.	-0,19 p 0,002	-0,19 p 0,005	n.i.	n.i.
	wykorzystywanie wiedzy w praktyce	-0,13 p 0,03	n.i.	-0,23 p 0,000	n.i.	n.i.	n.i.

Analizując powyższe wyniki, można stwierdzić, że

– im wyższy poziom znajomości możliwości edukacyjnych uczniów z upośledzeniem umysłowym uczęszczających do szkół masowych, tym nauczyciele tych szkół skłonni byli niżej oceniać ich możliwości aktualne (obszar ***czytanie, rozumowanie, wykorzystywanie wiedzy*** praktyce) i potencjalne (obszar ***czytanie, rozumowanie, korzystanie z informacji, wykorzystywanie wiedzy w praktyce***).

W przypadku związku między deklaracjami nauczycieli szkół specjalnych dotyczącymi możliwości potencjalnych a stopniem znajomości ich możliwości stwierdzono istotną ujemną zależność tylko w obszarze ***korzystanie z informacji***.

Nie stwierdzono natomiast żadnych znaczących statystycznie zależności między poziomem znajomości możliwości edukacyjnych uczniów z upośledzeniem umysłowym uczęszczających do szkół masowych i specjalnych a rzeczywistymi wynikami osiągniętymi na sprawdzianie w szóstej klasie szkoły podstawowej.

Wnioski

Związek między wybranymi składnikami psychospołecznego kontekstu wyników sprawdzianu uczniów niepełnosprawnych umysłowo w stopniu lekkim a deklaracjami nauczycieli i rzeczywistymi wynikami uzyskanymi w trakcie egzaminu zewnętrznego jest różny w zależności od typu szkoły, rodzaju deklaracji oraz rozpatrywanych umiejętności z poszczególnych obszarów.

Z badań wynika, iż:

- stwierdzono istotny dodatni związek między poziomem rozwoju umysłowego a rzeczywistymi wynikami na sprawdzianie w szóstej klasie szkoły podstawowej w obszarze *Czytanie* (szkoła masowa 0,16, specjalna 0,18) i w obszarze *Pisanie* (szkoła masowa 0,14) oraz w obszarze *Wykorzystywanie wiedzy w praktyce* (szkoła specjalna 0,30),
- uzyskano niski i ujemny współczynnik korelacji, choć statystycznie istotny ($p < 0,05$) pomiędzy liczbą lat opóźnienia w nauce a rzeczywistymi wynikami na sprawdzianie w obszarze *Czytanie* (szkoła masowa-0,14),
- istnieje niski i ujemny współczynnik korelacji, choć statystycznie istotny ($p < 0,05$) pomiędzy warunkami materialnymi rodziny a rzeczywistymi wynikami na sprawdzianie w obszarze *Rozumowanie* (szkoła specjalna-0,13),
- stwierdzono istotny związek dodatni między wykształceniem rodziców a rzeczywistymi wynikami na sprawdzianie w obszarze *Pisanie (szkoła specjalna* wykształcenie ojca 0,22, wykształcenie matki 0,17);nie stwierdzono istotnych zależności między stażem pracy nauczycieli szkół ogólnodostępnych i specjalnych a rzeczywistymi wynikami uzyskanymi na sprawdzianie przez uczniów z lekką niepełnosprawnością umysłową; nie stwierdzono istotnych zależności między stopniem znajomości możliwości edukacyjnych uczniów (deklarowanym przez nauczycieli szkół masowych i specjalnych) a rzeczywistymi wynikami uzyskanymi na sprawdzianie przez uczniów z lekką niepełnosprawnością umysłową.

Wyniki uzyskane na podstawie badania związku między ocenami możliwości uczniów niepełnosprawnych umysłowo w stopniu lekkim przez pryzmat oddziaływań środowiskowych dokonanymi przez nauczycieli szkół ogólnodostępnych i specjalnych, mimo ich deklaratywnego charakteru, pozwalają stwierdzić fakt istnienia, bądź nie, klimatu, który będzie sprzyjał rozwojowi możliwości psychofizycznych ww. uczniów.

Wydaje się więc, że to nauczyciele szkół specjalnych, korzystając ze swojego większego doświadczenia i dłuższego niż nauczyciele szkół ogólnodostępnych stażu pracy, potrafią stworzyć uczniom bardziej przyjazny edukacyjnie klimat, kształtować bardziej przydatne życiowo umiejętności, a u uczniów umacniać wiarę w własne możliwości.

Bibliografia:

1. Aronson E., *Człowiek-istota społeczna*, PWN, Warszawa 2000.
2. Aronson E., Wilson T. D., Akert R. M., *Psychologia społeczna, Serce i umysł*, Zysk i S-ka, Poznań 1997.
3. Forsterling F., *Atrybucje. Podstawowe teorie, badania i zastosowanie*, GWP, Gdańsk 2005.
4. Lewicka M., Grzelak J., *Jednostka i społeczeństwo*, GWP, Gdańsk 2002.
5. Lindyberg I., Jurkowski J., *Rozważania na temat społecznych uwarunkowań funkcjonowania osób z upośledzeniem umysłowym*, [w:] Loebel W. (red.) Dylematy pedagogiczne w rewalidacji osób ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 1996.
6. Luckasson R., Cauter D. L., Pollaway E. A., Reiss S., Schlack R. S., Snell M. E., Spitalnik D. M., Stark J. A., Mental Retardation: *Definition, Classyfication and System Supports. D. C.* AAMR, Washington 1992.
7. Maciarz A., *Rewalidacja społeczna dzieci*, WSiP, Warszawa 1985.
8. Nuttin J., *Struktura osobowości*, PWN, Warszawa 1968.
9. Tomaszewski T., *Psychologia*, PWN, Warszawa 1978.
10. Wojciszkie B., *Procesy oceniania ludzi*, PWN, Warszawa-Poznań 1991.